

Skúsenosti so zastrašovaním, šikanovaním alebo iným obmedzovaním práv v dôsledku občianskej angažovanosti v oblasti životného prostredia

Správa z konzultácií s MVO

1. Úvod

Ochrana práv environmentálnych aktivistov a aktivistiek ako súčasti občianskej komunity obhajujúcej ľudské práva (human rights defenders) vyplýva na jednej strane z uznania práva na zdravé životné prostredie a jeho ochranu ako súčasti systému ľudských práv, a na strane druhej zo špecificky vymedzených občianskych a politických práv na prístup k informáciám, participáciu na rozhodovaní a prístup k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia.

S mandátom monitorovať ochranu životného prostredia v súvislosti s ochranou ľudských práv pôsobí v rámci systému OSN osobitný spravodajca pre ľudské práva a životné prostredie od roku 2012, pričom jeho mandát a význam ochrany životného prostredia sa odvodzuje z dokumentov upravujúcich právo na život, výživu, vodu, zdravie, ale aj práva pôvodných obyvateľov na identitu a ochranu kultúrneho dedičstva a ďalších ľudských práv. Rezolúciu vyhlasujúcu právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie ako ľudské právo schválila Rada OSN pre ľudské práva len v októbri 2021¹. Na tom istom zasadnutí Rada OSN schválila aj mandát pre osobitného spravodajcu pre podporu a ochranu ľudských práv v súvislosti s klimatickou zmenou². V právnom rámci SR je právo na zdravé životné prostredie garantované predovšetkým Ústavou SR v čl. 44 „Každý má právo na priaznivé životné prostredie. Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo. Nikto nesmie nad mieru ustanovenú zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky. Štát dbá o šetrné využívanie prírodných zdrojov, o ochranu poľnohospodárskej pôdy a lesnej pôdy, o ekologickú rovnováhu a o účinnú starostlivosť o životné prostredie a zabezpečuje ochranu určeným druhom voľne rastúcich rastlín a voľne žijúcich živočíchov. Poľnohospodárska pôda a lesná pôda ako neobnoviteľné prírodné zdroje požívajú osobitnú ochranu zo strany štátu a spoločnosti. Podrobnosti o právach a povinnostiach podľa odsekov 1 až 5 ustanoví zákon.“³

Občianske práva v súvislosti s ochranou životného prostredia a zároveň aj explicitný záväzok zmluvných strán zabezpečiť, aby všetci jednotlivci (nie len občania a občianky) mohli realizovať tieto práva, sú definované v *Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia* (ďalej ako „Aarhuský dohovor“), ktorý SR ratifikovala v roku 2005. V súvislosti s ochranou práv aktivistov a aktivistiek je kľúčový článok 3 ods. 8. Všeobecnej časti, ktorý

¹ Human Rights Council. A/HRC/48/L.23/Rev. The human right to a clean, healthy and sustainable environment. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session48/Pages/ResDecStat.aspx>

² Human Rights Council. A/HRC/48/L.27. Mandate of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights in the context of climate change. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session48/Pages/ResDecStat.aspx>

³ NR SR. 460/1992 Zb. Ústava SR. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/>

uvádza, že „Každá Strana zabezpečí, aby osoby, ktoré uplatňujú svoje práva v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, neboli za to trestané, pokutované, prenasledované alebo akýmkoľvek spôsobom obťažované. Toto ustanovenie neovplyvňuje právo vnútroštátnych súdov priznať trovy súdneho konania.“⁴ Vzhľadom na nárast prípadov obťažovania, perzekúcií, ale aj ohrozovania aktivistov a aktivistiek na životoch, prijala Európska hospodárska rada OSN na stretnutí zmluvných strán Aarhuského dohovoru rezolúciu o zriadení mechanizmu na ochranu environmentálnych aktivistov a aktivistiek (environmental defenders) pri výkone ich práv garantovaných Aarhuským dohovorem. Týmto mechanizmom má byť osobitný spravodajca pre ochranu práv environmentálnych aktivistov a aktivistiek⁵. Podkladom pre posilnenie ochrany pri výkone práv definovaných v Aarhuskom dohovore bola jednak správa osobitnej spravodajkyne pre ochranu obhajcov ľudských práv, ktorá konštatovala, že veľký podiel z podnetov, ktoré preverovala, tvorili práve prípady súvisiace s ochranou životného prostredia, ale taktiež správa monitorujúca situáciu environmentálnych aktivistov a aktivistiek a prípady obmedzovania ich práv, pripravená sekretariátom UNECE⁶ a predstavená na stretnutí zmluvných strán v roku 2020. Správa uvádza pomerne širokú škálu situácií, ktoré boli pri mapovaní zahrnuté ako možné prípady porušenia práv, či už išlo o použitie neprimeranej sily policajnými zložkami, predbežného zadržania, vyšetrovania, predvolávania úradmi verejnej moci, ale aj prípady vyhrážania sa násilím, straty zamestnania, vylúčenia z komunitného života, šikanovania na sociálnych sieťach či nie ojedinelé prípady napadnutia a zabitia.

Za Slovenskú republiku neboli v uvedenej správe zahrnuté žiadne prípady. Vzhľadom na to, že nielen v mediálnom priestore, ale aj pri pracovnej komunikácii s organizáciami, ktoré sa venujú ochrane životného prostredia Stredisko zaznamenalo, že mohlo dôjsť k prípadom obmedzovania výkonu práv podľa Aarhuského dohovoru, realizovalo mapovanie skúseností občianskych organizácií, iniciatív a aktivistov a aktivistiek v oblasti ochrany životného prostredia so zastrašovaním či šikanovaním alebo iným obmedzovaním ich práv⁷. Mapovanie má za cieľ získanie základných informácií o tom, či k takýmto prípadom dochádza (resp. sú takto subjektívne hodnotené), v akej forme a či sa aktivisti a aktivistky obracajú na verejné orgány s cieľom takéto konanie zastaviť.

2. Vyhodnotenie

Zber dát prebiehal elektronickou formou prostredníctvom dotazníka, ktorý bol rozoslaný dvadsiatim organizáciám a iniciatívam aktívnym v oblasti ochrany životného prostredia a na 16 osobných kontaktov aktivistov a aktivistiek na Slovensku. Pri výbere oslovených organizácií sme vychádzali zo sprístupnenej databázy jednej z organizácií

⁴ 43/2006 Z.z. OZNÁMENIE. Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. Dostupné na: <https://www.minzp.sk/medzinarodne-dohovory/aarhusky-dohovor.html>

⁵ UNECE. 2021. Draft decision VII/9 on a rapid response mechanism to deal with cases related to article 3 (8) of the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters. Dostupné na: <https://aarhusclearinghouse.unece.org/node/18966>

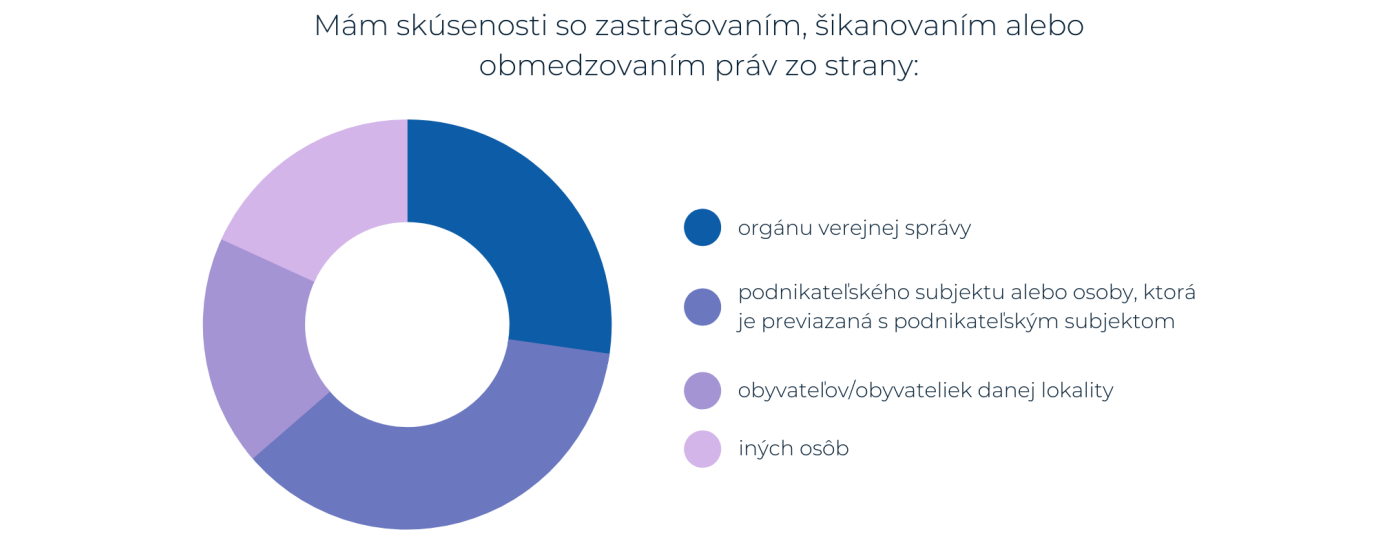
⁶ UNECE. AC/WGP-24/Inf.16. Information note on the situation regarding environmental defenders in Parties to the Aarhus Convention from 2017 to date. Geneva, 1-3 July, 2020. Dostupné na: <https://aarhusclearinghouse.unece.org/node/18966>

⁷ Vzhľadom na to, že sme zisťovali skúsenosti podľa subjektívneho vyhodnotenia respondentov a respondentiek, neanalyzovali sme potenciálne naplnenie znakov trestných činov alebo porušenia občianskeho zákonníka. Sledované konanie by mohlo zodpovedať definičným znakom uvedeným napr. ako trestný čin nebezpečného vyhrážania (Zákon č. 300/2005 (Trestný zákon) , § 360); trestný čin nebezpečného prenasledovania Zákon č. 300/2005 (Trestný zákon) § 360a); trestný čin ohovárania (Zákon č. 300/2005 (Trestný zákon), § 373); trestný čin výtržníctva (Zákon č. 300/2005 (Trestný zákon); § 364), zneužitie právomoci verejného činiteľa (Zákon č. 300/2005 (Trestný zákon); § 326), ale aj porušenie ochrany osobných údajov či porušenie vecných práv definovaných v občianskom zákonníku).

s celoslovenským zameraním s cieľom osloviť práve tie organizácie a jednotlivcov, ktorí/é sú v čase zberu dát aktívni. Súčasťou oslovenia k vyplneniu dotazníka bola aj výzva k preposlaniu dotazníka iným osobám, ktoré by mohli mať relevantné skúsenosti. Celkovo bol dotazník zobrazený 54 x v období 15 dní od 23.11. – 8.12.2021.

Dotazník obsahoval deväť otázok, z toho štyri s voľbou z viacerých možností odpovede a 5 s krátkou odpoveďou. Cieľom dotazníka bolo zistiť bližšie charakteristiky skúseností so zastrašovaním alebo šikanovaním (napr. ohrozujúce subjekty, spôsob zastrašovania alebo šikanovania, stratégie riešenia a ochrany pred takýmto konaním), ak takéto skúsenosti respondenti majú.

Stredisko získalo informácie o 11-tich prípadoch⁸, ktoré respondenti a respondentky považovali za zastrašovanie alebo šikanovanie. V reportovaných prípadoch malo ísť o zastrašovanie, šikanovanie alebo iné obmedzovanie práv **zo strany podnikateľských subjektov** (alebo osôb, ktorých záujmy sú previazané s podnikateľskými subjektmi), **orgánov verejnej správy, ale aj priamo od obyvateľov/obyvateľiek danej lokality** alebo osôb, ktoré nespádajú ani do jednej z uvedených kategórií (napr. neznáme profily na sociálnych sieťach, osoby, ktorých totožnosť ani vzťahy k riešenému problému nemožno určiť). (Obr. 1)

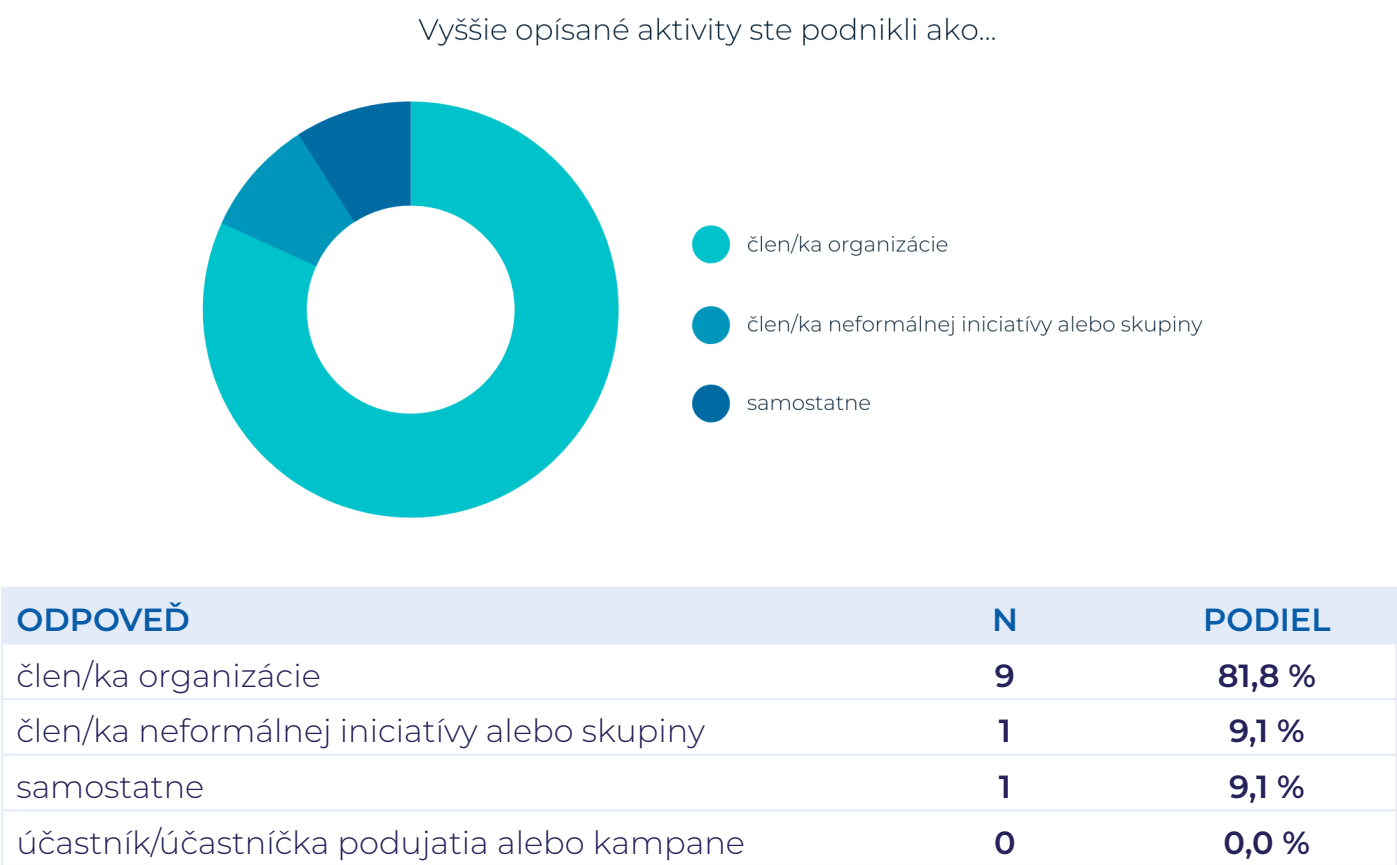

ODPOVEĎ	N	PODIEL
orgánu verejnej správy	3	27,3 %
zamestnanca/zamestnankyne orgánu verejnej správy	0	0,0 %
podnikateľského subjektu alebo osoby, ktorá je previazaná s podnikateľským subjektom	4	36,4 %
obyvateľov/obyvateľiek danej lokality	2	18,2 %
iných osôb	2	18,2 %

Obrázok 1 Skúsenosti so zastrašovaním, šikanovaním alebo obmedzovaním práv podľa typu subjektu

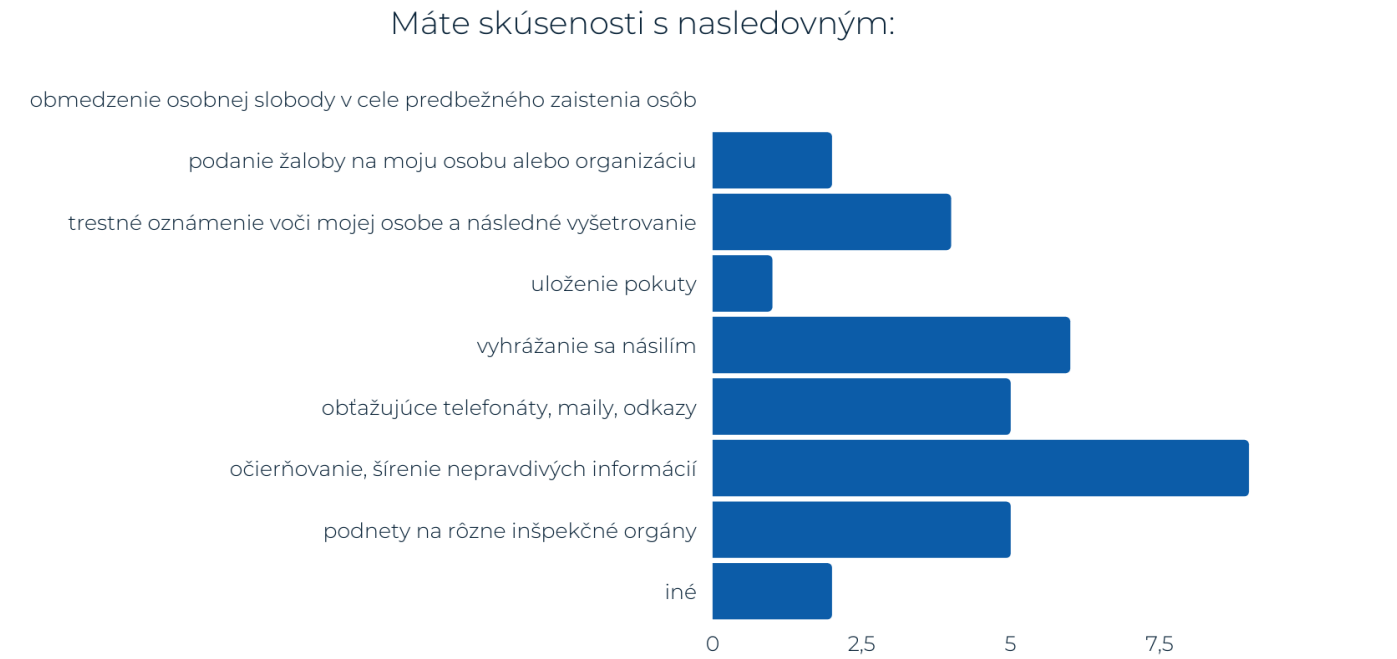
⁸ Návratnosť dotazníka nie je možné jednoznačne vyhodnotiť z dôvodu neznámej veľkosti cieľovej skupiny. Nie je možné vychádzať z databáz registrovaných občianskych združení, nakoľko tieto obsahujú aj neaktívne organizácie, prípadne organizácie vykonávajúce len záujmovú činnosť pre deti a mládež v oblasti ochrany životného prostredia. Na druhej strane, na miestnej a regionálnej úrovni sú aktívni/é aj jednotlivci bez zastrešenia formálnou organizáciou či združením.

Zastrašovanie, šikanovanie alebo iné obmedzovanie práv bolo vo väčšine zistených prípadov **reakciou na priamy monitoring** (zberom vzoriek v teréne, zabezpečovanie fotografií nelegálneho výrubu drevín a pod.) a/alebo **nahlásením** znečisťovania, možného porušovania právnych predpisov o ochrane životného prostredia (nelegálny výrub, čierne skládky, znečisťovanie vody). Medzi reportovanými prípadmi sa vyskytuje len jeden prípad, ktorý bol reakciou na verejnú kampaň ochrany národných parkov a jeden prípad, ktorý bol reakciou na miestnu iniciatívu proti konkrétnemu podnikateľskému projektu. Uvedené činnosti realizovali respondenti a respondentky v sledovaných prípadoch takmer výhradne ako členovia alebo členky konkrétnej organizácie, v jednom prípade išlo o neformálnu iniciatívu a v jednom prípade o občiansky aktivizmus bez formálneho členstva v organizácii. (Obr. 2)

Obrázok 2 Rola respondentov a respondentiek v sledovaných prípadoch

V sledovaných prípadoch väčšinou respondenti a respondentky zaznamenali viacero foriem zastrašujúceho konania súbežne. Takmer vo všetkých prípadoch uviedli, že majú skúsenosti s očierňovaním a šírením nepravdivých informácií (9) o ich osobe a/alebo organizácií, s takýmto konaním sa spoločne vyskytovali aj obťažujúce telefonáty, maily či odkazy (5) ale rovnako aj vyhrážanie sa násilím (6). V piatich zo sledovaných prípadov bolo zaznamenané aj využívanie kompetencií rôznych orgánov verejnej moci, pričom vždy išlo o kombináciu rôznych úkonov: podnety na inšpekčné orgány (5), ukladanie pokút (1), trestné oznámenia (3), podanie žalôb (2). Nezaradené konania uviedli respondenti v dvoch prípadoch – umiestnenie mŕtveho zvierata na výstrahu a taktiež vylúčenie z procesov posudzovania vplyvu na životné prostredie pri schvaľovaní podnikateľského projektu.(Obr. 3)

ODPOVEĎ	N	PODIEL
obmedzenie osobnej slobody v cele predbežného zaistenia osôb	0	0,0 %
podanie žaloby na moju osobu alebo organizáciu	2	18,2 %
trestné oznámenie voči mojej osobe a následné vyšetrovanie	4	36,4 %
uloženie pokuty	1	9,1 %
vyhrážanie sa násilím	6	54,5 %
obťažujúce telefonáty, maily, odkazy	5	45,5 %
očierňovanie, šírenie nepravdivých informácií	9	81,8 %
podnety na rôzne inšpekčné orgány	5	45,5 %
iné	2	18,2 %

Obrázok 3 Skúsenosti s obťažovaním, zastrašovaním alebo šikanovaním podľa formy konania

Z časového hľadiska sa toto konanie spravidla odvíja od dĺžky obdobia vyvíjanej ochranárskej či občianskej aktivity. Respondenti a respondentky uvádzali ohraničené časové obdobia v siedmich prípadoch (napr. „posledné tri roky“, „leto 2020“, „odkedy sme sa zapojili do konania...“) a neohraničené („neustále“, „opakovane“, „pravidelný jav“) v štyroch prípadoch. Stredisko sa zaujímalo aj o to ako sa respondenti a respondentky pokúšali obrániť a či viedli ich kroky k zastaveniu nežiaduceho konania. Takmer vo všetkých prípadoch (9 z 11) sa respondenti a respondentky pokúšali situáciu riešiť oslovením nejakej verejnej inštitúcie. Z krátkych opisov prípadov, môžeme identifikovať nasledovné stratégie:

- **oslovenie policajného zboru** SR a podanie trestného oznámenia;
- **oslovenie iných organizácií** so žiadosťou o podporu, radu, zastupovanie ich záujmov (napr. Ministerstvo životného prostredia, Štátna ochrana prírody SR, Kancelária verejného ochrancu práv, Úrad na ochranu osobných údajov);
- **zabezpečenie si vlastného právneho zástupcu** a podanie žaloby;
- **medializácia** prostredníctvom verejných či sociálnych médií;
- **zbieranie dôkazného materiálu** a zvažovanie ďalších krokov;-
- snaha riešiť problém bez zaangažovania verejných inštitúcií.

Hodnotenie responzivnosti oslovených inštitúcií a efektivity jednotlivých stratégií je možné len v obmedzenej miere vzhľadom na neúplné informácie o jednotlivých prípadoch. Opisy skúseností respondentov a respondentiek naznačujú nenaplnenie očakávanej podpory v prípade oslovenia polície a následného riešenia trestných oznámení (napr. *„krajská prokuratúra MESTO, postúpila na okresnú prokuratúru, ktorá to dala vyšetrovať OR PZ v MESTE ,kde oligarcha ma veľké väzby na vrcholného predstaviteľa polície a zároveň prokuratúry a aj na súde“; „polícia SR a prokuratúra každú vec ako nebezpečné vyhrážanie, osočovanie, poškodzovanie dobrého mena ... zamietla ako na bežiacom páse. Tr. oznámenia už nepodávam.“*), uvádzajú tiež skúsenosti s obmedzenými možnosťami či nedostatočnou efektivitou riešiť dané veci súdnou cestou (napr. *„čo sa týka práv účasti našej organizácie -podali sme pred rokmi žaloby a do dnešného dňa sa súdime“*), prípadne cez Úrad na ochranu osobných údajov (*„Odpísali mi asi po pol roku, aj sa ospravedlnili, ale bolo to skôr všeobecné. Nevedela som na koho sa mám obrátiť.“*) Ako stratégiu, ktorá pomohla v ich situácii označili respondenti medializáciu, vzájomnú spoluprácu s inými organizáciami prípadne podporu Kancelárie verejného ochrancu práv (napr. *„Až pri zavolaní TV Markíza sa veci trochu pohli a bola udelená symbolická pokuta 200 eur“; „Štátna ochrana prírody sa za nás postavila ešte skôr ako sme ich stihli osloviť a vydali podpornú tlačovú správu.“ „Čo sa týka ignorovania účasti v konaní jedného občana -ten to riešil cez ombudsmanku SR, ktorá potvrdila porušenie základných práv“*).

3. Záver

Na základe realizovaných konzultácií formou dotazníka nie je síce možné vyhodnotiť mieru v akej je sledované konanie rozšírené, je však možné konštatovať, že organizácie v oblasti ochrany životného prostredia potvrdili, že nejaké skúsenosti s rôznou formou obmedzovania výkonu ich práv vyplývajúcich z Aarhuského dohovoru predsa len majú, hoci v spomínanej správe pre UNECE ani v iných oficiálnych správach k Aarhuskému dohovoru sa takéto prípady neuvádzajú. Tento fenomén súdne alebo kriminálne štatistiky nesledujú a v čase realizácie konzultácií nebol realizovaný ani žiadny akademický výskum zameraný na práva aktivistov a aktivistiek. Zmapované prípady tak poskytujú síce nie reprezentatívne ale jediné súhrnnejšie dáta, ktoré dostupné sú. Získané informácie potvrdzujú, že je potrebné sa tomuto problému venovať hlbšie a tiež poskytujú rámcový prehľad o možných formách porušovania práv a ich aktéroch.

Najrozšírenejšou formou zastrašovania a obmedzovania práv je rôzny spôsob obťažovania a ohovárania jednotlivcov alebo ich rodín zo strany dotknutých strán, ale aj vyhrážanie sa a využívanie rôznych administratívnych úkonov ako formy obťažovania (podnety, trestné oznámenia.) Toto konanie prichádza zväčša zo strany dotknutých subjektov alebo osôb, ktorých záujmy môžu byť ohrozené a vo väčšine prípadov sa aktivisti

a aktivistky snažia brániť zákonnými prostriedkami a oslovujú rôzne orgány verejnej moci. Možnosti hájiť svoje práva vnímajú skôr negatívne.

Je však dôležité si uvedomiť, že získané dáta nie sú komplexné a môžu skresľovať celkovú situáciu. Uvedené závery je preto vhodné interpretovať ako vymedzenie pre ďalší výskum alebo podrobnejší monitoring, ktorý by poskytol informácie o väčšom počte prípadov a taktiež aj o ďalších faktoroch, ktoré by pomohli presnejšie klasifikovať či mohlo ísť o porušenie práv v zmysle platnej legislatívy.

Na základe výsledkov mapovania a v súvislosti s vyššie uvedenými záväzkami vyplývajúcimi predovšetkým z Aarhuského dohovoru, považuje Stredisko za potrebné:

- bližšie preverenie zistených prípadov, kedy mohlo dôjsť k zneužitiu moci verejného činiteľa, ale aj vyhodnotenie do akej miery štát zabezpečuje účinnú ochranu osobám, ktoré nahlásia, že sú obeťmi obťažovania, ohovárania, zneužívania osobných údajov a pod.;
- zriadenie kontaktného bodu, ktorý by poskytoval potrebné konzultácie v prípade ohrozenia aktivistov a aktivistiek, súčinnosť pri preverovaní možného obmedzovania práv s inými orgánmi podľa kompetencií a viedol evidenciu pre účely systematického vyhodnocovania podmienok v zmysle čl. 3, ods. 8 Aarhuského dohovoru (napr. v rámci kompetencií MŽP SR, Úradu splnomocnenca vlády pre rozvoj občianskej spoločnosti alebo KVOP);
- posilniť kompetencie občianskych organizácií a ich kapacity obhájiť svoje práva a práva svojich členov a členiek napr. prostredníctvom kvalifikovaného právneho poradenstva, advokačnej činnosti a pod.;
- zvýšiť povedomie o právach vyplývajúcich z Aarhuského dohovoru nielen na strane verejnosti, ale aj na strane profesií, ktoré majú zabezpečovať v praxi ich výkon;
- podporiť pozitívne vnímanie občianskej angažovanosti v oblasti životného prostredia ako žiadúceho javu v demokratickej spoločnosti;
- zapojiť občianske organizácie do hľadania a implementácie efektívnych nástrojov pre podporu výkonu ich práv v praxi.